

Ruské impérium

Elena Marushiakova, Veselin Popov

Rómovia na Ukrajine | Strategické ciele štátnej politiky voči „Cigánom“ | Vykonávanie štátnych nariadení v praxi | Rómovia na nových územiach | Krym a južné Rusko | Besarábia | Faraonovka a Kair | „Cigánski“ nevoľníci | „Cigáni“ po reforme z roku 1861

➤ Ruská monarchia vládla nad mnohými národmi. Na rozdiel od iných krajín v Európe, prístup Ruskej monarchie k Rómom bol od počiatku veľmi tolerantný. V ríši boli vnímaní ako rovnocenní obyvatelia so všetkými občianskymi. Štát sa snažil iba o to, aby si Rómovia plnili svoje občianske povinnosti. „Cigáni“ boli považovaní za neoddeliteľnú súčasť spoločnosti, a tak pre nich platili rovnaké zákony ako pre všetkých. Ak aj platili „špeciálne“ zákony, ich cieľom bolo zmierniť odlúčenie Rómov od spoločnosti bez toho, aby bol vyvíjaný tlak na ich asimiláciu.

RUSKÉ IMPÉRIUM

Ruské impérium vzniklo z takzvaného Moskovského veľkokniežactva, ktoré sa od 15. storočia (a predovšetkým po tom, ako bol v roku 1547 Ivan IV. Hrozný vyhlásený za cára) začalo rapídne rozvíjať a rozpínať pripájaním územi a ich obyvateľstva k ríši. Aj keď je Rusko formálne impériom iba od roku 1721 (počas vlády Petra I. Veľkého) môžeme toto všeobecné pomenovanie používať aj pre skoršie obdobia ruských dejín. Rómovia, ktorí v Ruskom impériu žili celé stáročia, boli do veľkej miery ovplyvnení sociálnymi a politickými podmienkami väčšinovej spoločnosti a to sa odzrkadľuje na ich etnických aj kultúrnych stránkach života v tej dobe.

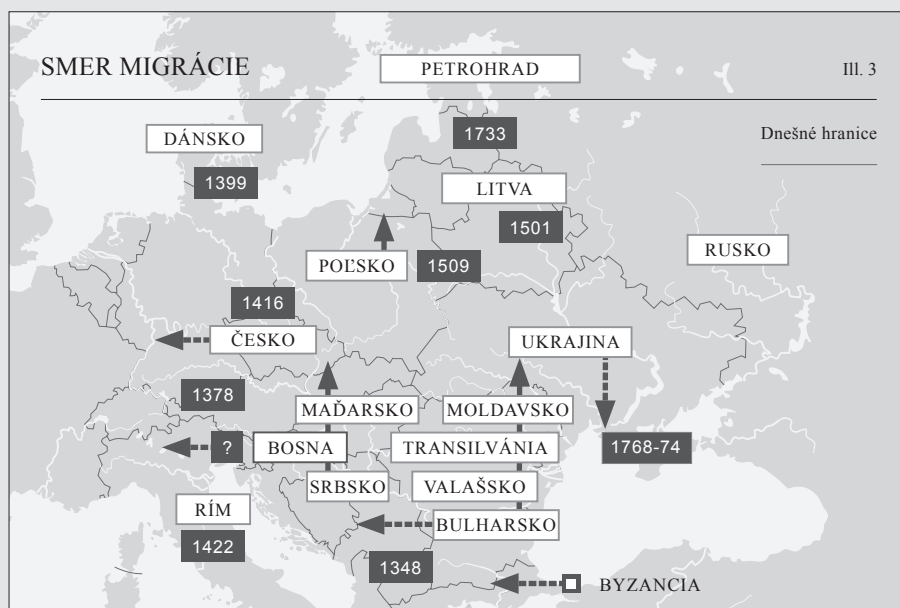
ÚVOD

Chartu z roku 1501 možno považovať za prvý dôkaz o príchode Rómov do Ruského impéria. V tomto dokumente Alexander Kazimirovič, princ litovského veľkvojvodstva a kráľ Poľska, udelil „staršiemu vojvodi Vasilovi a jeho Cigánom“ úplnú slobodu pohybu po území veľkvojvodstva a rovnako udelil ich vodcovi právo „súdiť Cigánov a riešiť ich vzájomné nezhody“. Či

môžeme tieto územia, ktoré boli k Ruskému impériu pripojené až v neskoršom období, považovať za súčasť Ruského impéria, je predmetom ďalšej diskusie.

S určitosťou sa však „Cigáni“ v Ruskom impériu spomínajú po prvýkrát v roku 1733 v dekréte, ktorý vydala cisárovná Anna Ivanovna. Týka sa vysporiadania dôchodku troch regimentov prostredníctvom daní, ktoré boli vyzbierané od obyvateľstva určitého regiónu, vrátane „Cigánov“. Ako odpoveď

na petíciu „Cigánov, ktorí sa narodili v tejto krajine“, prijal petrohradský senát nové nariadenie, ktorým bolo Rómom povolené usadiť sa a obchodovať s koňmi v oblasti okolo hlavného mesta Petrohradu, avšak za predpokladu, že sa zaregistrujú „kdekoľvek si budú priat“. Formulácia „ktorí sa narodili v tejto krajine“ poukazuje na skoršie osídlenie Rómov v Ruskom impériu. [II. 1 – 4]

III. 4

Prvá fáza imigrácie „Cigánov“ do Ruského impéria v 15. a 16. storočí prebiehala z juhu na Ukrajinu a z východu do Bieloruska a do pobaltských štátov. Dnes sú títo najstarší imigranti známi ako „Chaladitka“ alebo „Ruskí Rómovia“ (Ruska Roma), ktorí sú úzko prepojení s „poľskými Rómami“ („Polska Roma“, taktiež nazývanými „Chaladitka Roma“) v Litve a dnešnom Poľsku a „litovskými Rómami“ („Litovska Roma“) v Litve a v Bielorusku. „Lotfika“ (lotyšskí) Rómovia v pobaltskej oblasti sú s nimi tiež v príbuzenskom vzťahu. „Servi/Servuria“ napríklad, sa v polovici 16. storočia usadili na východnej Ukrajine a v južnom Rusku po tom, čo opustili Valašsko a Moldavsko.

RÓMOVIA NA UKRAJINE

Z prvých písomných zmienok, napríklad aj zo záznamov miest Sanok a Ľvov z obdobia

1427/28 – 1445, sa dozvedáme, že „Cigáni“ sa na území súčasnej Ukrajiny vyskytujú od 15. storočia. V priebehu 16. – 18. storočia zanechala prítomnosť Rómov stopy v dokumentoch z ukrajinskej „Slobožanščiny“ (územia na ľavom brehu Dnepru) aj z autonómneho územia „Záporožskaja Seč“ (takzvaných záporožských kozákov). V záznamoch celej záporožskej armády sa nachádzajú mená ako Vasko Cigan, Stepan Cigančuk, Dmitro Cigančuk (z ruského výrazu „цыган“, v preklade „Cigán“). Rómovia zväčša slúžili v armáde ako kováči a zbrojáři.

Po roku 1654 Ukrajina dobrovoľne

vstúpila do Ruskej monarchie, aj keď si udržala istú mieru autonómie. „Cigáni“ boli zaradení do špeciálnych daňových súpisov, rozdelení do „regimentov“, na čele ktorých stáli „atamani“, ktorých ešte pred ich vymenovaním nominovali samotní Rómovia. Nemôžeme to však chápať doslovne, Rómovia na Ukrajine aktívne v armáde neslúžili. V skutočnosti dokumenty poukazujú na to, že Rómovia boli zahrnutí do existujúcich vojenských a administratívnych organizácií tej doby. Hlavnou povinnosťou „cigánskych atamanov“ bolo spolu s vyberačmi daní (ktorí si kúpili právo na výber daní v aukcii) na to určenými vyzbierať ročnú daň („obrok“) a vyzbierané dane odovzdať kancelárii generála, ktorá z peňazí financovala chod armády. Vymenovanie „cigánskych atamanov“ bolo v právomoci štátu, ktorý tak robil na základe zaplatenia danej sumy peňazí. Ročná daň „Cigánov“ sa s pribúdajúcimi rokmi zvyšovala, čo

dokazuje, že sa zvyšovala aj životná úroveň Rómov. Na začiatku 18. storočia bola daň 120 „karbovancov“ (ukrajinská mena) ročne a v roku 1755 dosiahla daň výšku 1 424 „karbovancov“.

Špeciálne „cigánske“ regimenty boli v roku 1765 zrušené a Rómovia sa potom zaregistrovali do už existujúcich „sotni“ (kozácke vojenské oddiely) a regimentov, a tak mali rovnaké občianske práva ako ostatní príslušníci armády. Všetky „cigánske“ záležitosti pripadli Civilno-vojenskej komisii v Kyjeve, ktorá priamo spojila ich povinnú registráciu s povinnosťou trvalého pobytu. Tieto nariadenia však neznemožnili Rómom viesť kočovný alebo polokočovný spôsob života (zimou trávili na mieste svojho trvalého pobytu). Oblasť, ktorým sa vo väčšej miere venovali, boli práca so železom, predaj koní a hudba.

STRATEGICKÉ CIELE ŠTÁTNEJ POLITIKY VOČI „CIGÁNOM“

Pomerne skoro po usadení sa „Cigánov“ v Ruskej monarchii sa voči nim začali vydávať špeciálne nariadenia. V roku 1759 cárovna Alžbeta vydala dekrét, ktorým zakazovala vstup kočujúcim „Cigánom“ do hlavného mesta Petrohradu a jeho okolia. Toto nariadenie však nezakazovalo Rómom usadiť sa v hlavnom meste. V roku 1766 nariadenie

senátu upravilo platenie daní kočujúcich „Cigánov“ v Ruskej monarchii, ktorí žili hlavne v takzvanej Slobodskej Ukrajine a v oblastiach okolo Moskvy a iných veľkých miest ríše.

Dekrétom Kataríny II. Veľkej z roku 1783 boli Rómovia konečne zahrnutí do sociálnej štruktúry Ruskej monarchie a získali tomu prislúchajúce občianske práva. Podľa tohto nariadenia patrili všetci „Cigáni“, ktorí ešte neboli zaznamenaní v Štátnom zozname

obyvateľov, spolu s tými, ktorí boli zahrnutí v zoznamoch majetku majiteľov pôdy (čiže nevoľníci), do kategórie takzvaných poddaných štátu, ktorí mali povinnosť platiť dane prislúchajúce tejto kategórii.

Dekrét Kataríny II. v skutočnosti predstavuje nový prístup k „Cigánom“. Ten je charakteristický ukončením „špeciálneho“ prístupu štátnej moci k Rómom a ich začlenením sa do všeobecne platných právnych noriem. To však

III. 5

*Žena Johana Dimitria
Taikona, obľúbená
rozprávačka, ako
novomanželka v Rusku
okolo roku 1900. Rodina
Taikonovcov sa v tom
čase presťahovala z Rus-
ka do Švédska.*

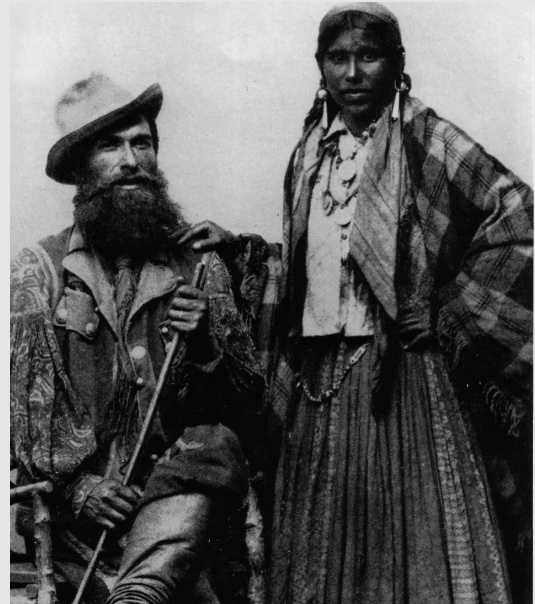
(Lundgren/Taikon 2003, str. 45)

III. 6

*Ruský „cigánsky“ vajda v
19. storočí.*

(Clébert, Jean Paul (1964) Das
Volk der Zigeuner. Wien: Paul
Neff, str. 64b)

neznamená, že dekrét bol pokusom prinútiť Rómov usadiť sa. Dekrét narába s pojmom štátny sedliak a odzrkadľuje snahu štátu zbierať dane aj od Rómov. V dekréte sa hovorí o usadení „Cigánov“ na „vhodné miesta“ s objasnením „aby sa nevrátili k potulkám“, čiže aby boli pravidelne zaregistrovaní a pridržiavali sa zákona. Sedliaci na cárskych majetkoch a nevoľníci mali právo voľného pohybu a platili špeciálnu ročnú daň („obrok“).

Kategória „cárskych sedliakov“

zahŕňala predovšetkým obyvateľov pravoslávneho vierovyznania hovoriacu slovanskými jazykmi na novozískaných územiach – na Sibíri, na Ukrajine na ľavom brehu Dnepra, v Novorosiji. Patrili sem aj kozáci z Donu, Kubáne, Uralu, atď. V komplexnej byrokratizovanej spoločnosti a štruktúre nehnuteľného majetku v ruskej monarchii cárski sedliaci mali celkovo lepšie postavenie ako nevoľníci.

Na druhej strane nevoľníctvo ponúkalo možnosť platiť ročnú daň,

takzvaný „obrok“, vidieckej šľachte, a tak získať slobodu pohybu. Predtým, ako boli Rómovia zahrnutí do kategórie cárskych sedliakov, túto možnosť využívali a pokračovali vo svojom kočovnom spôsobe života, pričom sa formálne presúvali z majetku jedného statkára na majetok iného a platili im za svoju slobodu pohybu. Svojím dekrétom sa Katarína Veľká snažila ukončiť tieto zaužívané praktiky.

VYKONÁVANIE ŠTÁTNYCH NARIADENÍ V PRAXI

Na rozdiel od mnohých iných krajín, „Cigáni“ v ruskej monarchii neboli vnímaní ako „problém“, preto dopad nariadení štátu, ktoré povzbudzovali (ale nevynucovali si) ich usadenie, bol veľmi mierny. V skutočnosti mali tieto nariadenia za následok len povinnosť, aby sa Rómovia registrovali a pravidelne platili dane, čo si (teda aspoň formálne) vyžadovalo trvalé bydlisko. Zákon navyše požadoval, (ale prakticky nevedel vymôcť) aby Rómovia zanechali alebo aspoň obmedzili kočovný spôsob života.

V tomto duchu sa niesli aj všetky ostatné dekréty vydané po roku 1783. V roku 1800 dekrét senátu požadoval, aby boli „Cigáni“ čím skôr zapísaní do daňových súpisov. V dekréte sa tiež hovorí, že v ni-

ktorých guberniách sa „Cigáni“ usadili v dedinách a pracujú v poľnohospodárstve a že na iných miestach sa usadili v mestách, zaregistrovali sa ako obchodníci a ako „meščane“ (mešťania), čo sa vďaka dekrétu nepovažovalo za porušenie zákonov za predpokladu, že pravidelne platili dane.

Proces povinnej občianskej a predovšetkým daňovej registrácie Rómov, ktorý je doložený množstvom vládných dokumentov pochádzajúcich zo začiatku 19. storočia, ako sú napríklad aj dekréty Alexandra I. z rokov 1803 a 1809, postupoval veľmi pomaly. V roku 1811 vydal Alexander I. dekrét, ktorým sa malo zaviesť usídlenie „Cigánov“ v rôznych oblastiach ríše a aj potvrdiť ich právo zaregistrovať sa v mieste podľa vlastného výberu vrátane miest, samozrejme za predpokladu, že do roku 1812 si splnia svoje občianske povinnosti.

V roku 1839 vyšiel nový dekrét,

podľa ktorého sa mali všetci kočujúci „Cigáni“ beztrvalého pobytu zaregistrovať ako cárski sedliaci do 1. januára 1841. Týmto sa všetci Rómovia dostali pod správu ministerstva vnútra, ktorému bola zverená reforma legislatívnych noriem regulujúcich kategóriu cárskych sedliakov.

Nový prístup k „Cigánom“, ktorý sa zameriaval na úplné zotretie rozdielov v ich spoločenskom postavení v porovnaní s ostatným obyvateľstvom, sa tiež odzrkadľuje v dekréte z roku 1856 (počas trvania krymskej vojny), keď boli „Cigáni“ povinní slúžiť vo vojsku „spolu s ostatnými poddanými toho stavu do ktorého boli prihlásení“. Z toho vyplýva, že až do tejto chvíle boli „Cigáni“ zvýhodnení tým, že si nemuseli plniť vojenské povinnosti ako ostatní poddaní.

REMESLÁ A ZAMESTNANIA

III. 7

Remeslá a spôsob života „cigánskych“ nevoľníkov boli rôznorodé. Tí, ktorí boli formálne „dvorovie“ (nevoľníci pracujúci v domácnostiach), boli v skutočnosti kočujúci remeselníci. Platili ročnú daň, „obrok“ a voľne cestovali nielen v Besarábii, ale tiež za hranicami regiónu, predávali svoj tovar a ponúkali služby. Práve takto je možné vysvetliť

fakt, že na majetku princa Kantakusina neďaleko dediny Markoutsy pri meste Chotyn žilo spolu so svojimi rodinami viac ako 100 kováčov, 185 obuvníkov (výrobcov roľníckej obuvi), 46 kotlárov, 7 striebrotopcov, 1 krajčír, 1 holič a 185 muzikantov.

KOLONIZOVANIE STEPI: PRÍPAD FARAONOVKY A KAIRA

III. 8

Často sa medzi vytvorením dvoch dedín vo Faraonovke a Kaire a štátnou politikou voči Rómom v Rakúsko-Uhorsku a Španielsku počas 18. a 19. storočia vytvára analógia. Medzi týmito dvomi postupmi boli však zásadné rozdiely, ktoré túto analógiu robia neopodstatnenou. Hlavným rozdielom je to, že „Cigáni“ vo Faraonovke a Kaire neboli predmetom žiadneho špeciálneho prístupu štátu, skôr bolo na nich nazerané v kontexte všeobecnej politiky Ruského impéria pre celý daný región. Vytvorenie rómšských dedín nebolo namierené proti Rómom a nebol to ani

spôsob, ako ich prinútiť skončiť s kočovným spôsobom života, skôr to bol následok uplatnenia základného princípu štátneho postupu pri kolonizácii stepných regiónov. Na etnickom princípe bolo založených aj mnoho iných obcí. Prechod k usadlému spôsobu života bol dobrovoľný. Na rozdiel od Rakúsko-Uhorska a Španielska proti Rómom v Ruskom impériu neboli prijímané žiadne reštriktívne nariadenia. V dnešnej terminológii by sme povedali, že vo Faraonovke a Kaire neboli Rómovia nútení usadiť sa ani neboli segregovaní, ale boli skôr pozitívne diskriminovaní.

RÓMOVIA NA NOVÝCH
ÚZEMIACH

Formovanie rovnocenného postavenia Rómom v Ruskej monarchii počas druhej polovice 18. a prvej polovice 19. storočia bolo komplikované predovšetkým preto, že to bolo súčasne obdobie aktívnej expanzie monarchie na nové územia. Niektoré z týchto oblastí, ako napríklad

stepi južného Ruska alebo južnej Ukrajiny, boli obývané len veľmi riedko, ale v iných oblastiach (Krym a Besarábia) už Rómovia žili a ich postavenie muselo byť právne regulované tak, aby zodpovedalo legislatíve Ruskej ríše.

V sérii vojen proti Osmanskej ríši (1774 – 1812) získala Rusko niekoľko území, napríklad Krymský kaganát (anexovaný ako ruské územie pod názvom

gubernia Taurida), územia medzi riekami Bug a Dnester a územia medzi Dnestrom a Prutom, neskôr známe ako Besarábia (vrátane súčasného regiónu Besarábie v Ukrajine a v Moldavskej republike). Nové územia sa stali základom nových provincií (Nová Rus, Taurida a neskôr Besarábia), na ktorých sa krátko potom začali usadzovať ruskí osadníci.

KRYM A JUŽNÉ RUSKO

Rómovia boli na relatívne husto obývanom Krymskom polostrove začlenení do novej sociálnej a spoločenskej štruktúry Ruského impéria pomerne rýchlo. V roku 1812 bola pre „Cigánov“ v provincii Taurida (Krym) vyrubená ročná daň vo výške 2 rubľov na hlavu tak ako pre ostatných cárskych sedliakov. Popritom mali tiež dovolené registrovať sa v daňových súpisoch kozáckych regimentov Čiernomorskej kozáckej armády. V roku 1852 boli všetci „Cigáni“ v gubernii Taurida, ktorí sa ešte

neregistrovali vo vojenských súpisoch, povinní zaplatiť vojenskú daň „spolu s ostatnými obyvateľmi podliehajúcimi zdaneniu“.

Pre Krym bolo špecifické, že veľká časť Rómom, ktorí požívali status sedliaka, boli v skutočnosti obyvateľmi miest. Bolo to tak predovšetkým preto, že severné stepné časti polostrova boli riedko obývané a iba postupne sa tu zabývali kolonisti rôzneho etnického pôvodu. Časť Rómom sa usadila v mestách, ale aj kočujúci Rómovia trávili zimy v mestách a kočovali iba kratšie alebo dlhšie obdobie počas letných mesiacov.

Ďalšou zvláštnosťou krymských

Rómom bol fakt, že väčšina z nich boli moslimovia a že mnohí prestali hovoriť rómčinou a používali tatárčinu. V skutočnosti im bolo možno pripísať dve občianske identity – boli rovnako „Cigáni“ ako aj Tatári. To je dôvod, prečo v roku 1855 uprostred krymskej vojny, keď medzi tatárskou populáciou prevládali silné protiruské nálady, krymskí Rómovia, ktorí mali status štátnych sedliakov a súčasne boli členmi tatárskej komunity (to znamená, že hovorili tatárčinou a boli moslimovia), boli tohto statusu zbavení a začali pre nich platiť rovnaké povinnosti ako pre Tatárov.

USADENIE SA A PRIVILÉGIÁ

Počas prvej polovice 19. storočia bolo Rómom udelené právo usadiť sa v stepných regiónoch okolo rieky Kubáň a na severnom Kaukaze. S týmto aktom boli spojené aj ďalšie privilégia. V roku 1832 bolo 54 Rómov z Pjatigorska v severnom Kaukaze uvoľnených z vojenskej služby a oslobodených od platenia daní na 5 rokov. Dane, ktoré už zaplatili, im boli vrátené, pretože boli napadnutí „zbojníkmi z oblastí mimo Kubáň“ (pod týmto pojmom boli zahrnuté rôzne národy Kaukazu – Adygejci, Čečenci, atď.) a olúpení a utrpeli finančné straty vo výške 13 659 rubľov a 50 kopejok, čo bola na tú dobu značná suma; 6 ľudí bolo zabitých a 22 unesených. V roku 1838 bolo ďalších 27 rómskych rodín, ktoré žili v Stavrapol'skej gubernii, oslobodených od vojenskej služby na 5 rokov (oslobodení od služby boli už v roku 1832, keď boli zahrnutí do miestnych kozáckych regimentoch). III. 9

BESARÁBIA

Situácia Rómov v Besarábii (krajina medzi riekami Dnester a Prut) bola od ostatných častí Ruskej ríše dosť odlišná. Väčšina z nich pôvodne patrila pod Moldavské kniežactvo, kde Rómovia žili ako otroci. Región Budžak obývaný nogajskými Tatármi sa nachádzal na sútoku riek Dunaj a Dnester. Po roku 1812 boli nogajskí Tatári z Budžaku presídlení na Krym a začali obývať tamojšie stepi. Rómovia v Besarábii mali možnosť byť integrovaní do sociálnej štruktúry Ruskej ríše viacerými spôsobmi. Pri výbere spôsobu, ako sa začleniť do spoločnosti, mali do veľkej miery voľnú ruku. [II. 10] V roku 1818 bol prijatý Dočasný štatút pre Besarábiu, ktorý sa zaoberal špecifickou situáciou „Cigánov“ v regióne. Rómovia

boli rozdelení do dvoch hlavných kategórií. Jedna patrila pod priamu nadvládu štátu (bývalí „otroci princa“ alebo „otroci koruny“), kým druhá skupina podliehala kláštorom a súkromným osobám (bývali „otroci kláštorov“ a „otroci aristokracie“). Pre Rómov, ktorí boli v minulosti „otrokmi princa“, bola v roku 1818 pri Regionálnej vláde Besarábie vytvorená separátna inštitúcia s názvom Kancelária pre Cigánov koruny, ktorá mala za úlohu registrovať týchto Rómov ako „cárskych sedliakov“ bez ohľadu na ich spôsob života (či to boli kočovníci alebo boli usadení). Nová kancelária na seba tak isto prevzala zodpovednosť za „Cigánov“, ktorí ušli od svojich pánov (z panstiev aristokracie alebo z kláštorov) v Besarábii alebo prišli z Valašského alebo Moldavského kniežactva. Kancelária pre Cigánov koruny sa snažila regulovať

kočovanie „Cigánov“, pričom rozlišovala niekoľko kategórií kočujúcich Rómov (Laešiovia, Lingurariovia, Ursariovia). Bez ohľadu na to, či boli usadení alebo viedli nomádsky spôsob života, „Cigáni koruny“ museli platiť daň z hlavy, ktorá bola od tridsiatych rokov 19. storočia určená na 10 rubľov.

V Besarábii boli formy autonómie rómskych komunit zachované tak, ako sa vyvinuli v Moldavskom a Valašskom kniežactve. V hierarchii priamo pod správou Kancelárie pre Cigánov koruny stáli takzvaní „buluk-baši“ a „žudi“, ktorých navrhovali sami „Cigáni“ a ktorí boli zodpovední za výber daní. Oni sami pri platení daní využívali isté privilégia a mohli vystupovať ako mediátori v sporoch medzi „Cigánmi“, čo znamená, že Rómovia mali v komunite istú justičnú autonómiu.

FARAONOVKA A KAIR

Cieľom štátnej správy v Besarábii bolo zabezpečiť rýchlejšie zaregistrovanie Rómov a ich povýšenie na cárskeho

sedliakov, čo bolo priamo spojené so snahou osídliť stepné územia v južnej časti regiónu Budžak. V procese naplňovania tohto cieľa bolo v roku 1826 „Cigánom koruny“ umožnené vybrať si spôsob života, ktorý chceli aj naďalej viesť, kočovný alebo ako usadení roľníci,

rovnako si mohli vybrať aj miesto pobytu (v mestách, v už existujúcich sídlach alebo v nových osadách, ktoré si mohli založiť na juhu).

Prvé osídlenia Rómov na stepiach v regióne Budžak boli založené v roku 1829 a v roku 1831

CIGÁNSKE ZBORY A MUZIKANTSKÁ ARISTOKRACIA

Počiatok usídľovania sa „Cigánov“ vo veľkých mestách Ruského impéria bol úzko spojený s vychýrenými „cigánskymi zborami“. Prvý takýto zmiešaný (muži spievali spolu so ženami) zbor založil gróf Alexej Orlov v roku 1775 na svojom majetku v Puškine neďaleko Moskvy. Dirigentom bol Ivan Sokolov (ktorého vystriedal jeho synovec Ilja Sokolov) a členmi zboru boli nevoľníci. Na začiatku 19. storočia boli členovia zboru zbavení nevoľníctva a presťahovali sa do Moskvy, kde žili a pracovali. V roku 1812 venovali značné donácie pre potreby armády počas vojny s Napoleonom, časť z nich bola dobrovoľníkmi a zúčastnili sa vojenských akcií (napríklad aj v bitke o Borodino).

Cigánsky zbor grófa Orlova bol u ruskej aristokracie veľmi populárny. Založené boli aj iné podobné zbory a tak vyrástli generácie slávnych „cigánskych“ muzikantov. „Cigánski“ muzikanti sa začali sťahovať do Moskvy a neskôr aj do Petrohradu a iných veľkých miest. Od roku 1807 do polovice 19. storočia mali „cigánski“ muzikanti v Moskve istý typ samosprávnej autonómie, volili

si svojho vlastného „burmistra“ (starostu), ktorý sa zodpovedal mestským úradom vo veciach výberu daní (Rómovia boli registrovaní ako „meščane“), udržoval kontakt s úradmi, riešil menšie spory v rámci komunity, atď.

Po niekoľkých generáciách sa rómski muzikanti a herci vo veľkých mestách (predovšetkým v Moskve a Petrohrade) stali špeciálnou spoločenskou triedou (oddelení do istej miery aj od ostatných Rómov), ktorá zahŕňala slávne umelecké dynastie, ako rodiny Sokolovských, Šiškinovských, Paninských, Chlebnikovovcov, Dulkevičovcov, Pankovských, ktorých členovia zastávali vysoké spoločenské postavenie. Rómski muzikanti sa pravidelne stretávali s najvyššími spoločenskými kruhmi Ruského impéria – s aristokraciou, bohatými obchodníkmi, slávnymi básnikmi, spisovateľmi a muzikantmi. Vyskytovali sa dokonca aj zmiešané manželstvá Rómov s členmi najvyšších kruhov, ako bol Fjodor Tolstoj (blízky príbuzný spisovateľa Leva N. Tolstoj), brat spisovateľa Sergeja Tolstého a jeho syn Lev L. Tolstoj, princ F. P. Masalskij, princ Witgen-

vznikli dve nové dediny, Rómovia Lingurari sa usídlili vo Faraonovke (164 rodín) a v akermanovskom „ujezde“ (administratívna jednotka) bola založená dedina Káhira (170 rodín). Názvy dedín stanovili úradníci na základe vtedy prevládajúceho názoru, že „Rómovia“ pochádzajú z Egypta. Rómovia, ktorí sa v týchto dedinách usídlili mali garantovaných 9,902 „desetini“ pozemkov (1 desetina = 1,1 ha). Avšak približne 800 rómskych rodín v Besarábii aj naďalej žilo kočovným spôsobom života napriek viac ako 11 000 desetín pozemkov, ktoré mali k dispozícii na juhu. [II. 8]

Spočiatku boli usadení Rómovia vedení ako cárski roľníci, ktorí, rovnako ako ostatní kolonisti, mali isté privilégia, napríklad boli oslobodení od niektorých vojenských povinností, mali garantovanú pôdu, zásobu poľnohospodárskeho náčinia, štátne dotácie, daňové úľavy, možnosť registrovať sa v hierarchicky vyššie postavenom stave, právo

organizovať svoje vlastné trhy, právo používať niektoré prírodné zdroje, atď. Štát investoval nemalé finančné prostriedky na to, aby umožnil novým osadníkom začať svoj život v Budžaku, nevynímajúc Rómov z Faraonovky a Kairu.

Avšak v spolužití nových osadníkov pochádzajúcich z rôznych etnických prostredí sa čoskoro vyskytli problémy a pomerne skoro bolo potrebné ich spoločenské postavenie zmeniť. V roku 1836 bolo obyvateľstvo niektorých dedín so štátnymi kolonistami zahrnuté do Dunajskej kozáckej armády. Na výmenu za určité vojenské povinnosti prinieslo toto nové postavenie ďalšie občianske a predovšetkým ekonomické výhody. Tieto zmeny ovplyvnili aj Rómov a na základe špeciálneho dekrétu Nikolaja I., ktorý vydal 29. mája 1839, bolo 1 538 Rómov, mužov a žien z Faraonovky a Kaira, spolu s približne 1 600 kočujúcimi Rómami z Besarábie zaradených do Dunajskej

kozáckej armády a dve rómske dediny sa stali kozáckymi „stanicami“ (kozáckymi usadlosťami).

Rozvoj dvoch rómskych dedín Faraonovky a Kaira spolu s ďalším osídlením stepných oblastí Rómami musel čeliť rôznym problémom. Rómovia z týchto dedín viedli dovtedy kočovný alebo polokočovný život a nemali žiadne poľnohospodárske zručnosti. Navyše sa vyskytlo viacero ťažkostí: pre osadníkov nový spôsob poľnohospodárstva na stepných pozemkoch, niekoľkoročné sucho, skorumpovaný štátny aparát, ktorý spreneveril časť štátnych dotácií, atď. Často sa objavujú aj interpretácie o neschopnosti Rómov usadených vo Faraonovke a Kaire uživiť seba a svoje rodiny prácou v poľnohospodárstve. Pramene z roku 1839 hovoriace o majetku Rómov z týchto dvoch dedín však neukazujú žiadne zásadné rozdiely v porovnaní s ostatnými obyvateľmi tohto regiónu.

„CIGÁNSKI“ NEVOĽNÍCI

Situácia Rómov v Besarábii, ktorí boli v minulosti otrokmi aristokracie a kláštorov v Moldavskom kniežactve, bola veľmi odlišná. Dočasné pravidlá pre Besarábii

prijaté v roku 1818 umožňovali bojarom z Moldavského kniežactva (ktorí boli v dokumente pomenovaní „pomeščiki“, čiže vlastníci pôdy) aj kláštorom ponechať si „cigánskych“ otrokov. Situácia Rómov, ktorí boli majetkom statkárov, sa upravila až v roku 1828 a to nariadením cára Nikolaja I., ktorým navrátil „cigánskym“

otrokom slobodu, určil občianske práva a spravil z nich nevoľníkov súkromných osôb alebo kláštorov.

Postupne sa postavenie „cigánskych“ nevoľníkov začalo meniť. Niektorí od svojich pánov ušli a zaregistrovali sa ako cárski sedliaci (väčšinou to boli kočujúci Rómovia), čo

III. 11

stein, miliónár z Uralu Nečoev, bohatý statkár Anenkov, vydavateľ "Borsovie vedomosti" Ledwik a mnohí iní, ktorí sa oženili s rómskymi ženami.

Prvé, čisto „cigánske“ predstavenia „cigánskych“ muzikantov a „cigánskych“ hercov boli uvedené v divadlách koncom 19. storočia. 20. marca 1888 bola v divadle Malý Theater v Petrohrade uvedená komédia „Čhave andro veša“ (Deti v lese). Hudba, ktorá pozostávala predovšetkým z „cigánskych“ piesní a balád, bola aranžmánom Nikolaja Šiškina. Hra bola uvádzaná nepretržite až do roku 1906. V roku 1892 bola premiéra novej operety N. Šiškina „Cigánsky život“.

III. 12

Predrevolučný „cigánsky“ zbor.

(Lemon, Alaina (2000) Between two Fires. Durham/London: Duke, str. 45)

ich priviedlo do pomerne komplikovanej situácie, ktorá si vyžiadala radikálne riešenie. V roku 1847 cár Nikolaj I. podpísal dekrét, ktorým zamedzil statkárom v Besarábii znovu získať právo na vlastníctvo „Cigánov“, ktorí od nich

ušli. Nasledujúci rok bol vydaný nový dekrét, na základe ktorého sa „Cigáni“ z Besarábie a z regiónu Novorosijsk, ktorých postavenie nebolo presne definované, mohli zaregistrovať ako „meščane“. Na základe logiky týchto

dvoch dekrétov mali rómski nevoľníci garantovanú legálnu možnosť odísť od svojich pánov a získať tak lepšie právne aj občianske postavenie.

„CIGÁNI“ PO REFORME Z ROKU 1861

V roku 1861 bola spolu s manifestom cára Alexandra II., ktorým oslobodil nevoľníkov a zrušil nevoľníctvo, vytvorená komisia. Jej úlohou bolo predložiť návrhy krokov, ktoré by regulovali a zlepšili životnú situáciu „Cigánov“ zaradených do stavu sedliakov. Komisia však neprišla k žiadnym záverom a nakoniec bola rozpustená.

Dunajská kozácka armáda bola v roku 1868 rozpustená a Rómovia, ktorí v nej slúžili, dostali pôdu. Rómovia vo Faraonovke aj naďalej žili v dedine, avšak väčšina Rómov v Kaire svoju pôdu predala (okolo 190 pozemkov) a vrátila sa do svojich pôvodných usadlostí (v lesoch severne od Kišineva), k svojim pôvodným remeslám (výrobky z dreva) a k polokočovnému spôsobu života. V roku 1877 žilo v dedine Faraonovka 1 039 Rómov, 150 Moldavcov a 103 Ukrajincov, kým v dedine Kair tvorili Rómovia iba tretinu obyvateľstva.

Na rozdiel od ostatných provincií v Ruskom impériu v Besarábii nedostali bývalí „cigánski“ nevoľníci po svojom oslobodení z nevoľníctva žiadnu pôdu. Navyše si museli plniť predchádzajúce povinnosti voči svojim bývalým pánom ešte ďalšie dva roky. Po uplynutí tohto času sa väčšina rómskych nevoľníkov, rovnako ako aj rómskych cárskech sedliakov, zaregistrovala v mestách Besarábie ako „meščane“. Ale ani tento administratívny krok neznamenal, že sa prispôbili usadlému spôsobu života.

Počas tohto obdobia Ruská ríša prestala pre Rómov vydávať špeciálne nariadenia a až do Októbrovej revolúcie v roku 1917 neboli Rómovia kategóriou občanov Ruského impéria, pre ktorú by platili nejaké špeciálne zákony alebo nariadenia. Jedinou výnimkou bolo spomenutie „Cigánov“ v nariadeniach týkajúcich sa vydávania cestovných pasov z roku 1880. Na základe týchto nariadení mohol byť „Cigánom“ vydaný cestovný pas iba so súhlasom miestnych úradov a to iba jednému členovi rodiny. Cieľom tohto nariadenia bolo obmedziť ich kočovanie.

Toto obmedzenie neplatilo pre „Cigánov“ registrovaných ako kupci ako aj pre „meščane“, ktorí mohli slobodne cestovať spolu so svojimi rodinami. Avšak v praxi mal tento, rovnako ako aj ostatné zákony a nariadenia Ruskej monarchie, ktoré mali za cieľ obmedziť kočovný spôsob života „Cigánov“, rovnaký koniec – boli totálne neúspešné.

V skutočnosti môžeme celú politiku Ruského impéria voči „Cigánom“, ktorá trvala viac ako jedno storočie, považovať za neustále opakovanie sa tých istých nariadení, ktoré mali Rómov viesť (nenásilnou cestou) k tomu, aby sa stali „bežnými“ poddanými štátu a daňovými poplatníkmi. Tieto nariadenia neboli však nikdy stredobodom ruskej politiky, naopak, boli skôr na jej okraji. „Cigáni“ tvorili len nepatrnú časť (menej ako jedno percento) celkovej populácie Ruskej monarchie. Ak si „vyslúžili“ zopár špeciálne pre nich určených zákonov, bolo to skôr pre ich exotické črty a návyky, než aby boli považovaní za dôležitý cieľ štátnej politiky.

DEMOGRAFIA

III. 13

Aj keď sú demografické údaje v prípade Rómov zväčša nepresné, počet rómskeho obyvateľstva v pomere k celkovej populácii Ruského impéria je najlepšie vidieť prostredníctvom štatistiky. Zo 60 miliónov obyvateľov Ruskej ríše bolo v roku 1834 „Cigánov“ 48 247. Osemtisíc z nich žilo v mestách a 18 738 v Besarábii. Údaje o štvrtoročie neskôr (1862) boli podobné. V Ruskom impériu žilo približne 50 000 „Cigánov“. 17 000 – 18 000 z nich žilo v Besarábii a 7 500 – 8 000 na Kryme. Údaje zo sčítania ľudu v roku 1897 sa zdajú byť pomerne presné. Celkový

počet obyvateľov Ruského impéria bol 125,7 miliónov, z tohto bolo oficiálne 44 584 Rómov, 38 031 z nich žilo vo vidieckych oblastiach a 6 551 žilo v mestách. Geografické rozloženie nebolo rovnomerné. 8 636 „Cigánov“ žilo v Besarábii, 1 056 v Poľsku, 1 750 v Lotyšsku a Estónsku, 3 003 v Litve a Bielorusku, 3 177 v Malom Rusku, 14 300 v Novom Rusku, 2 138 v oblasti južného toku Volgy, 1 080 v oblasti severného toku Volgy, 2 021 v severnom Rusku, 2 784 v centrálnom Rusku, 3 223 v strednom regióne Černozem, 1 433 na Kryme, 2 829 na severnom Kaukaze, 212 na Zakaukazsku, 628 v strednej Ázii, 6 238 v Srbsku a 143 v stepi na východ od Volgy.

ZÁVER

Situácia Rómov v Ruskom impériu v období pred Októbrovou revolúciou v roku 1917 bola rôzna. Väčšina Rómov aj naďalej viedla svoj tradičný spôsob života (polokočovný, prenajímali si ubytovanie iba na zimné obdobie a často boli iba fiktívne zaregistrovaní v rurálnych oblastiach kvôli daňovým povinnostiam). Relatívne malá časť z nich sa usadila v dedinách severozápadného Ruska a na Ukrajine, ale aj napriek tomu sa svojho polokočovného života a tradičných remesiel nevzdali úplne. Postupná zmena na usadlý spôsob života aktívne pokračovala v Besarábii. Tretia, pomerne malá časť Rómov sa usadila v mestách, registrovali sa hlavne

ako kupci a „meščane“, niektorí z nich nadobudli značné bohatstvo z obchodu alebo vlastníctva nehnuteľností. Sociálne k nim mali blízko rómski muzikanti a komedianti, herci. [Ils. 11, 12]

Niet pochýb o tom, že v porovnaní so svojimi súkmeňovcami na Balkáne a nehovoriac o tých, ktorí v tom istom čase žili v strednej a západnej Európe, bola sociálna integrácia Rómov v Ruskom impériu oveľa úspešnejšia. V literatúre je možné nájsť niekoľko teórií vysvetľujúcich toto špeciálne sociálne postavenie, ktoré Rómom v Ruskom impériu prislúchalo, avšak ani jedno vysvetlenie nie je také stručné a nanajvýš trefné ako to, ktoré ponúkol koncom 19. storočia N. Šciber: „Nikdy sme Cigánov nevydeľovali ako špeciálny kmeň ani

sme im neprideľovali špeciálne sociálne postavenie, ani nikdy neboli zaradení do kategórie ‘inorodci’ (cudzorodný občania).”

Práve preto sa dá povedať, že celkový prístup Ruskej monarchie k „Cigánom“ bol podriadený cieľu spraviť z nich plnohodnotných poddaných štátu, ktorí majú všetky občianske práva a rovnako si plnia všetky svoje občianske povinnosti. Toto bol prevládajúci postoj. „Cigáni“ boli považovaní za neoddeliteľnú súčasť spoločnosti, a preto spadali pod všeobecné právo krajiny. V prípadoch, keď si okolnosti vyžiadali špeciálne len Rómom určené zákony, cieľom bolo prekonať ich odlúčenie od ostatnej spoločnosti, čo neznamená, že štát požadoval ich asimiláciu.

Bibliografia

Barannikov, Aleksei P. (1931) Tsygany SSSR. Kratkii istoriko-etnograficheskii ocherk. Moskva | **Bessonov, N. / Demeter, N. G. / Kutenkov, V. (2000)** Istoriya tsygan. Novyi vsglyad. Voronezh: Rossiyskaya Akademiya Nauk | **Crowe, David (1995)** A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia. London / New York: Tauris | **German, Aleksander V. (1930)** Bibliografiya o tsyganach. Ukasatel knig i statei s 1780 do 1930 gg. Moskva | **Kalinin, Valdemar (2003)** Zagadki baltiiskikh tsygan (Rossiya, Estoniya, Litva, Latviya, Polska). Vitebsk | **Kenrick, Donald / Taylor, Gillian (1998)** Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies). Lanham: Scarecrow | **Keppen, P. (1861)** Khronologicheskii ukasatel materialov dlia istorii inorodtsev Evropeiskoi Rosii. Sankt-Petersburg | **Lundgren, Gunilla / Taikon, Alyosha (2003)** From Coppersmith to nurse. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (2003)** Social Position of the Gypsies in Contemporary Russia and the Countries of the former USSR. In: Dvořák, Tomáš (ed.) Milý Bore ... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci. Brno: Historický ústav AV ČR, str. 237-244 | **Marushiakova, E. / Mischek, U. / Popov, V. / Streck B. (2005)** Dienstleistungsnomadismus am Schwarzen Meer. Zigeunergruppen zwischen Symbiose und Dissidenz. Halle-Wittenberg